

Postfašizem

Kako državljanstvo postaja ekskluzivni privilegij*

* Prvotno objavljeno leta 2000 v poletni izdaji revije Boston Review in je dostopno na <http://bostonreview.net/BR25.3/tamas.html>.

V vso zadevo sem vpleten. Vlada Madžarske, moje države, je skupaj z bavarsko provincialno vlado (pridevnik »provincialen« ima tu več pomenov) največja tuja podpornica Avstrije Jörga Haiderja. Desničarska vlada v Budimpešti želi poleg preostalih hudodelstev

zdaj še utišati parlamentarno vladanje. Kaznuje lokalne oblasti, ki so drugačne politične barve, in ustvarja ter vsiljuje novo državno ideologijo s pomočjo skrajno desničarskih *lumpen* intelektualcev. Med njimi so nekateri odkriti neonacisti. Obenem sodeluje z odkrito antisemitsko fašistično stranko, ki ima na žalost v parlamentu tudi poslanske sedeže. Ljudje, zaposleni v premierjevem uradu, bolj ali manj previdno prakticirajo revizionizem holokavsta. Državna televizija, ki je pod nadzorom vlade, besno uporablja rasizem in ga usmerja proti Romom. Navijači najpopularnejšega državnega nogometnega kluba, katerega predsednik je vladni minister, ki je vodilni v stranki, soglasno pojejo o vlaku, ki bo vsak trenutek odpeljal proti Auschwitzu.

V pritličju budimpeške *Central European University* je razstava o nemirnih letih, ki jih je država doživljala pred približno desetletjem. Tam lahko vidite nezakonit videoposnetek iz leta 1988. Na njem me sedanji madžarski premier brani in ščiti s svojim lastnim telesom pred gumijevkami komunističnih policijskih enot, ki so nadzorovale izgrede. Deset let kasneje je ista oseba na mesto ministra za notranje zadeve postavila komunističnega policijskega generala. Slednji je postal drugi oziroma tretji najvplivnejši član v premierjevem kabinetu. Politični spori med nekdanjimi prijatelji in zavezniki so pogosto trpki. To ni nobena izjema. Aktivno sodelujem v novem protifašističnem gibanju na Madžarskem, govorim na zborih in protestih. Naši nasprotniki so preblizu in tako ne morem reči, da sem nevtralni opazovalec.

Pojav, ki sem ga poimenoval postfašizem, še zdaleč ni samo značilnost Srednje Evrope. Seveda imajo Nemčija, Avstrija in Madžarska v tem pogledu pomembno vlogo zaradi zgodovinskih razlogov, ki jih vsi poznamo; znane fraze tu različno odmevajo. Nedavno sem videl, da bodo porušili staro opekarno v budimpeškem tretjem okrožju. Slišal sem, da bodo na njenem

mestu zgradili varovano sosese s primestnimi vilami. V opekar-
ni so med drugo svetovno vojno budimpeški Judje čakali, da jih
bodo odpeljali v koncentracijska taborišča. Zakaj ne bi potem
zgradili kar počitniških hišic v Treblinki? Morda je naše budno
oko v tem delu sveta še toliko bolj potrebno kot kje drugje, saj,
zgodovinsko gledano, domnevna nedolžnost ne obstaja¹. Kljub
temu je postfašizem skupek politik, praks, običajev in ideologij,
ki jih v sodobnem svetu lahko vidimo povsod. Z izjemo Srednje
Evrope nima nič skupnega z nacistično dediščino, ni ne totali-
taren ne vedno revolucionaren, ne temelji niti na nasilnih mno-
žičnih gibanjih niti na iracionalnih voluntarističnih filozofijah,
hkrati pa se niti v šali ne igra z antikapitalizmom.

Zakaj bi takšnemu skupku pojavov nadeli ime *fašizem*, pa
četudi s predpono »post«?

Postfašizem zlahka najde svoje mesto v tem novem svetu
globalnega kapitalizma, ne da bi zamajal dominantne politične
oblike parlamentarne demokracije in reprezentativnega vladanja. Deluje na način, ki je po
mojem mnenju v samem središču vseh oblik fašizma, vključno s posttotalitarno različico: brez
führerja, brez enostranske vladavine, brez SA-jev in SS-ov... postfašizem *obrne razsvetljen-*
sko težnjo povezovanja državljanstva s človekovim stanjem.

Državljanstvo je bilo pred razsvetljenstvom privilegij. Povezano je bilo z visokim statusom,
ki je bil določen s poreklom, razredno pripadnostjo, raso, veroizpovedjo, spolom, politično
participacijo, moralo, poklicem, pokroviteljstvom in upravnimi odredbami, da niti ne omeni-
mo starosti in izobrazbe. Aktivno članstvo v politični skupnosti je bilo zelo zaželeno, saj je bilo
povezano z nekakšno plemenitostjo tako kot tudi izraz *civis Romanus sum* [»Rimljan sem.«,
prev. op.]. Po pravilu je zakonita oblast državljanski status podeljevala glede na primernost, ne
glede na to, ali je izvajala velikodušno oziroma omejevalno politiko. Tako kot nekateri stoiki
je krščanstvo želelo preseči takšen omejen pogled na državljanstvo; označilo ga je za nekaj
drugorazrednega oziroma nepomembnega, če ga primerjamo z virtualno skupnostjo odrešenih.
Svoboda pred grehom je bila več vredna od svobode mesta. V dolgem obdobju srednjeveške
zastarelosti vsega državnega so zatirali aktivno članstvo v politični skupnosti z zahtevami po
pravični vladavini, državljanska odličnost pa je bila omejena na vojno vrlino.

Takoj ko so ljudje državljanstvo začeli povezovati s človeškim dostojanstvom, je bila razširi-
tev pojma na vse razrede, poklice, oba spola, rase, veroizpovedi in lokacije samo vprašanje časa.
Posledično so temu morali slediti tudi splošna volilna pravica, državne službe in univerzalni
izobraževalni sistem. S tem ko naj bi imeli vsi ljudje dostop do visokega statusa državljana, je
nacionalna solidarnost znotraj nove enakopravne politične skupnosti s seboj prinesla zahteve
po boljši kvaliteti življenja, dostojanstvenem materialnem obstoju za vse in uničenju ostankov
suženjstva. Država, ki naj bi zastopala vsakogar, je morala večini ljudi ne samo nameniti del-
ček premoženja, temveč tudi minimalno količino prostega časa (slednji je bil nekoč izključni
časovni fevd gospodstva), zato da bi se vsi lahko zabavali in uživali v kulturi.

Takratni liberalni, socialdemokratski in preostali dediči razsvetljenstva so napredek pove-
zovali z univerzalnim državljanstvom – tj. z navidezno enakopravnostjo političnih položajev,
z navidezno enakopravno pravico do odločanja glede splošnih vprašanj za vse člane neke
skupnosti –, skupaj s socialnim položajem in modelom za racionalnost, ki bi vse to omogočal.

¹ Nekaj zanimivih angleških člankov o nedavnih dogodkih: Harry Ritter, »From Hapsburg to Hitler to Haider«, *German Studies Review*, št. 22, maj 1999, str. 269–284; Jan Müller, »From National Identity to National Interest: The Rise and Fall of Germany's New Right«, *German Politics*, št. 8, december 1999, str. 1–20; Michael Minkenberg, »The Renewal of the Radical Right«, *Government and Opposition*, št. 35, pomlad 2000, str. 170–188; Jacob Heilbrunn, »A Disdain for the Past: Jörg Haider's Austria«, *World Policy Journal*, št. 28, pomlad 2000, str. 71–78; Immanuel Wallerstein, »Albatros of Racism«, *London Review of Books*, 18. maj, 2000, str. 11–14; Rainer Bauböck, »Austria: Jörg Haider's Grasp for Power«, *Dissent*, pomlad 2000, str. 23–26.

Za nekatere je bil socializem neposredno nadaljevanje in razširitev razsvetljenskega načrta; nekateri, na primer Karl Marx, so menili, da za izpolnitev načrta potrebujemo revolucijo (tako naj bi odpravili prilaščanje presežne vrednosti in ustavili družbeno delitev dela). Vendar pa so se vsi strinjali, da je združitev človeškega in političnega položaja, enostavno rečeno, moralni imperativ. (Tamás, 1999: 31–36)

Nebrzdano obsojanje meščanske družbe v 19. stoletju – nekaj časa je bila to skupna točka kulturne avantgarde in radikalne politike – je izhajalo iz prepričanja, da je takratni proces goljufiv in da individualna svoboda ni tako čudovita, kot se zdi na prvi pogled. Mnenje, da je poskus ničvreden, je zagovarjalo le nekaj osamljenih predstavnikov in po drugi strani ni igralo vloge. Nietzsche in Dostojevski nista bila edina, ki sta menila, da bi lahko povečevanje enakopravnosti vse ljudi nad in pod srednjim razredom spremenilo v malomeščanske tepce. Tudi progresivni revolucionarji so si želeli »novega moškega« in »novo žensko«, ki bi bila osvobojena notranjih demonov represije in nadvlade. Mestna skupnost, ki je bila hkrati model človeške skupnosti, je potrebovala novo moralnost na temeljih spoštovanja do tedaj izključenih.

Pustolovščina se je končala v polomiji leta 1914. Fašizem je ponudil najodločnejši odgovor na padec razsvetljenstva in propad demokratičnega socializma ter progresivnih socialnih reform. Fašizem, globalno gledano, ni bil konservativen, pa čeprav je bil protirevolucionaren: kljub nekoliko romantičnemu in reakcionarnemu besedičenju ni ponovno uvedel dednega plemstva ali monarhije. Vendar je fašizmu uspelo odpraviti ključno regulativno (oziroma liminalno) prepričanje o sodobni družbi – obstoj univerzalnega državljanstva. V tistem času je bilo že splošno sprejeto, da vlade ščitijo in zastopajo vse. Nacionalne oziroma državne meje so ločevale prijatelje in sovražnike; tuji so bili lahko sovražniki, sodržavljeni pa ne. Carl Schmitt, pravni teoretik fašizma in politični teolog tretjega rajha, je menil, da vladar *ni* mogel preprosto razglasiti, kdo bo prijatelj in kdo sovražnik. Vendar pa je imel Schmitt v osnovi prav: pojem univerzalnega državljanstva je sam po sebi paradoksalen, saj je prevladujoča institucija sodobne družbe, tj. nacionalna država, tako univerzalistična kot provincialna (kasneje teritorialna) institucija. Univerzalen liberalni nacionalizem za razliko od etnicizma in fašizma omejuje (lahko bi rekli tudi brzda). Fašizem je ustavil takšno cincanje: vladar je odločal, kdo pripada in kdo ne pripada državni skupnosti, državljanstvo pa je postalo odvisno od njegovega odločnega razglasa.

Menim, da je takšno sovraštvo do univerzalnega državljanstva glavna značilnost fašizma. Danes smo v demokratičnih okoliščinah ponovno priča zavrnitvi celo blage oblike univerzalizma (in to niti pod pretvezo demokracije). Posttotalitaren fašizem cveti pod obsežno zaščito, ki mu jo nudi globalni kapitalizem. Bobu moramo reči bob.

Nacistična trditev, da komunisti, Judje, homoseksualci in duševno bolni ljudje niso državljani, ima svojo logiko. (Slavni ideolog Železne straže, uglajen esejist E. M. Cioran, je svoj čas poudarjal, da lahko nečloveški osebk, ki strmijo k človečnosti [tj. Judje], takšno nasprotje negirajo in rešijo s svojo smrtjo, še najbolje s samomorom, kot je priporočal hvaljeni in še vedno modni estet.)

Te kategorije ljudi, kot so jih videli nacisti, so bile ključne skupine za razsvetljenski načrt vključevanja. Komunisti so predstavljali uporniški »nižji tip«, ki ga je prispevala raja. Na začetku so brez voditelja in prave smeri, vodi jih univerzalizem brez korenin, nato pa se uprejo naravni hierarhiji. Judje so skupnost, ki je preživela krščanski srednji vek brez lastne politične moči; so biblično ljudstvo, ki že po definiciji ni bojovito in ki ga v osnovi vodi neprisiljena avtoriteta. Homoseksualci so s svojo nezmožnostjo oziroma odporom do rojevanja, zapuščanja in nadaljevanja živo zanikanje domnevne povezave med naravo in zgodovino. Duševno bolni pa

naj bi poslušali glasove, ki jih ostali ne slišimo; drugače rečeno, so ljudje, ki jih lahko priznamo samo z moralnim naporom in ne takoj oziroma »naravno«, vključijo se lahko samo preko enakopravnosti neenakopravnih.

Nevarno razlikovanje med državljanom in nedržavljanom seveda ni fašistična iznajdba. Michael Mann (Mann, 1999) v svoji inovativni raziskavi² poudarja, da znani izrek »mi, ljudstvo« [»we, the People«; citat je vzet iz ameriške Deklaracije o neodvisnosti, *op. prev.*] ni vključeval črnskih sužnjev in »rdečih Indijancev« (prvotnih prebivalcev Severne Amerike). Etnične, regionalne, razredne in verske definicije »ljudstva« so pod demokratičnimi, poldemokratičnimi oziroma avtoritarnimi (a ne »totalitarnimi«) vladami pripeljale do genocida tako v kolonijah kot znotraj nacionalnih držav (primer je poboj Armencev, ki so ga izvedli turški nacionalisti v imenu modernizacije). Če je suverenost v rokah ljudi, je ozemeljska in demografska opredelitev, kdo ljudje so, ključnega pomena. Odvzem legitimnosti državnosocialističnim (komunističnim) in revolucionarno-nacionalističnim (»tretji svet«) režimom, ki so imeli lažne razsvetljenske definicije državnosti, je poleg tega pustil samo rasne, etnične in veroizpovedne (oziroma verske) osnove za legitimno pravico ali upravičenost do »tvorjenja države« (na primer v Jugoslaviji, Češkoslovaški, nekdanji Sovjetski zvezi, Etiopiji-Eritreji, Sudanu itd.).

Priseljenci in celo avtohtone manjšine so tako povsod, od Litve do Kalifornije, postali sovražnik. Od njih se pričakuje, da bodo prenašali zmanjševanje in odpravljanje svojih državljanskih in človekovih pravic. Značilnost Evropske unije, da slabi nacionalno državo in krepi regionalizem (kar posledično lahko okrepi centralno oblast v Bruslju ali Strasbourgu), etnično obarva rivalstvo in ozemeljsko neenakost (severna proti južni Italiji, Katalonija proti Andaluziji, angleški jugovzhod proti Škotski, Flandrija proti Valonski Belgiji, Bretanja proti Normandiji). Tudi razredni boj postaja etnično in rasno obarvan. Na eni strani sta v metropoli uveljavljena in varna delavski ter spodnji srednji razred, na drugi pa novi priseljenci na obrobju, ki jih družba vidi kot varnostni problem in vir kriminala (Neocleous 1997, 2000)³. Madžarski in srbski etnicisti trdijo, da je narod tam, kjer živijo ljudje madžarskega oziroma srbskega izvora, ne glede na njihovo državljanstvo. Iz tega naj bi naravno sledilo, da državljani njihove nacionalne države, ki so etnično, rasno, versko ali kulturno »tuji«, pravzaprav ne pripadajo narodu.

Vedno izrazitejša depolitizacija pojma države (in prehod h kulturni definiciji) vodi do sprejemanja diskriminacije kot nečesa »naravnega«. Srednjeevropska, azijska in vse pogostejše »Zahodna« desnica odprto uporablja takšen diskurz v parlamentih in na uličnih shodih. Vseprisotni napadi na egalitarne socialne sisteme in na uporabo pozitivne diskriminacije imajo temen rasni podton. V mnogih krajih ga spremljata rasistično policijsko nasilje in odpadništvo. Povezava med državljanstvom, enakopravnostjo in ozemljem, ki se je nekoč zdela nujna in logična, bi lahko izginila. Teoretik tretje poti in nekoč k marksizmu nagnjeni sociolog Anthony Giddens to imenuje družba odgovornih kockarjev.

² (Mann, 1999: 18–45).

³ Pierre Bourdieu je večkrat opozarjal na prehod iz »l'état social« v »l'état pénal«.

⁴ Glede težav z množicami in nasiljem glej Etienne Balibar, *Spinoza and Politics*, Verso, London, 1998, str. 105 in 115–116. Tudi: Gilles Deleuze, *Spinoza: Practical Philosophy*, City Lights, San Francisco, 1988. Zanimiva liberalna kritika Batailleve teorije o fašizmu: Suleiman, »Bataille on the Street«, v: C. Bailey Gill (ur.), *Bataille: Writing the Sacred*, Routledge, London, 1995, str. 26–45. Bataillevo kritiko moramo razumeti v kontekstu antistalinistične in revolucionarne ultra levice. Nedavno so objavili dva zvezka korespondence, v katerih so omenjeni Bataille, Souvarine, Simone Weil in skrivnostna Laure (Colette Peignot): Anne Roche in Jérôme Peignot, *Laure: Une rupture (1934)*, Editions des Cendres, Pariz, 1999; in Marina Galletti (ur.): *Georges Bataille, L'Apprenti sorcier*, Editions de la Différence, Pariz, 1999. Še ena radikalna kritika fašizma v 30. letih: Karl Polányi, »The Essence of Fascism«, v: J. Lewis, K. Polányi in D. K. Kitchin (ur.), *Christianity and Social Revolution*, Gollancz, London, 1935.

⁵ Glej tudi oba zanimiva osnutka za esej o fašizmu: »Cet aspect religieux manifeste ...« in »En affet la vie humaine ...«, v: Georges Bataille, *Oeuvres complètes*, vol. 2, Gallimard, Pariz, 1970, str. 161–164. Tudi: Antonio Negri, *Insurgencies*, Minnesota University Press, Minneapolis, 1999, str. 1–128, 212–229.

⁶ Za povezavo med Bataillem in Carlom Schmittom glej Martin Jay, »The Reassertion of Sovereignty in a Time of Crisis: Carl Schmitt and Georges Bataille«, v: *Force Fields*, Routledge, New York, 1993, str. 49–60; Batailleov esej o suverenosti: »Sovereignty«, *The Accursed Share*, vol. 2 in 3, Zone Books, New York, 1933.

Delo G. Batailla *The Psychological Structure of Fascism* [*Psihološka struktura fašizma*], kjer avtor razlikuje med homogenostjo in heterogenostjo, je najbolj korenit poskus analize pojava političnega izključevanja (Bataille, 1993: 137–160)⁴. Preprosto povedano so značilnosti homogene družbe delo, izmenjave, koristnost, spolno zatiranje, pravičnost, mir in rojevanje. Kakšna pa je heterogena družba?

Ta vključuje vse, kar prihaja od *neproduktivne* potrošnje (svete reči po sebi predstavljajo del celote). Slednje je sestavljeno iz vsega, kar je *homogena* družba označila za odpadke ali za višje transcendentne vrednote. Pod to spadajo človeški iztrebki in analogni material (smeti, golazen itd.); deli telesa; osebe, besede ali dejanja, ki imajo namigujočo erotično vrednost; različni nezavedni procesi kot na primer sanje in nevroze; številni

kasnejši elementi oziroma družbene oblike, ki jih *homogena* družba ne more asimilirati (raja, bojevniški, plemiški in obubožani razredi, različni nasilni posamezniki ali vsaj tisti, ki ne upoštevajo pravil – blazneži, voditelji, pesniki itd.); ... za heterogene elemente so značilni *nasilje, preobilje, delirij, norost... heterogeni* obstoj lahko za razliko od vsakdanjega življenja predstavimo kot nekaj *drugega, nesorazmernega*, tako da te besede napolnimo s *pozitivno* vrednostjo, ki jo imajo v afektivem izkustvu (Bataille, 1993: 142)⁵.

Po mnenju Batailla (in Carla Schmitta⁶) je suverena oblast v svojih predmodernih sakralnih različicah v sami osnovi heterogena (kralji vladajo po božanski pravici). V kapitalistični demokraciji, kjer naj bi oblastnik vladal preko neosebnega pravnega reda, ki je enak za vse, je takšna heterogenost skrita. Fašistična diktatura ima nalogo, da jo odkrije oziroma razkrinka. Slednje tudi pojasnjuje, zakaj se fašistična diktatura povezuje z obubožano, razgrajško *lumpen* rajo. Poudariti pa moram, da se v postfašizmu izgubi ravno to. Kljub temu pa je ponovna fašistična vpeljava sakralne suverenosti lažna. Homogenost je preoblečena v heterogenost. V središču homogene sfere ostane samo še čista buržoazija brez pojma *citoyen*, Julien Sorel končno in dokončno ostane brez svojega Napoleona, Lucien Leuwen je brez Dantona. Fašizem je uničil meščansko uresničitev razsvetljenstva (tj. egalitarno kapitalistično demokracijo) in spreobrnil družbeno izključenost neproduktivnih oseb (od samotarjev in preroških pesnikov do nezaposljivih revežev in neukrotljivih upornikov) v njihovo naravno izključitev (tj. zunajsodna aretacija, lakota in smrt).

Bataillevo delo izhaja iz francoske tradicije objektivistične sociologije, ki sloni na Durkeimu, Maussu in Halbwachsu, pa tudi na Kojèvu in Paulu Veynu. Politična represija in izključevanje v tem kontekstu nista razumljena na moralistični in psihološki način, pač pa na antropološki – kot način ugotavljanja identitete. Bataillova revolucionarna kritika izključevanja »heterogenih« oziroma »neuporabnih« ljudi, ki niso »odgovorni kockarji«, temelji na razumevanju družbe, spolnosti in religije. Lahko bi rekli, da je to mešanica Durkheima in Marxa, ki bi lahko ponudila alternativo našemu sodobnemu in docela kantovskemu uporju proti postfašizmu. Naša moralistična kritika, naj bo še tako upravičena, ponavadi ne upošteva privlačnosti samega pojava. Posledično vodi do pretirano poenostavljenega preziranja barbarskih, mračnijaških rasistov, hujskačev in demagogov ter do nekoliko nedemokratskega nepoznavanja ljudstev, strahov in hrepenenj.

Prej omenjena tradicija pa ponuja alternativni argument. Propad egalitarnih socialnih držav pogosto pripelje do spremenjenega načina dojemanja solidarnosti, bratstva in milosti. Če navidezno enakopravno državljanstvo, ki bi ga morali vpeljati pošteni liberalni demokrati

in demokratični socialisti, ne obstaja, se strast po velikodušnosti ne bo izrazila. Tovariški občutki do prijateljev in sorodnikov so bili vedno med najmočnejšimi motivi za altruizem. Ko takšen altruizem ni državljansko in enakopravno usmerjen, bo poiskal intuitivne kriterije, ki jih ponuja prevladujoči diskurz, preko katerih bo določil, komu in čemu želi služiti. Če državna politika ne zadošča, bodo prav gotovo učinkovala rasna čustva oziroma občutki kulturne bližine. Identiteta je ponavadi odvisna od naklonjenosti in prejetih groženj. Tisti, ki jih uspešno opredeli, tudi zmaga. Nihče ne zna bolje opisati takšno *identitetno paniko* kot Bataille (Piel, 1995).

Mislim, da Batailla, napol norega pornografa in ultralevičarskega ekstremista, kot ga nekatere skrivoma še vedno vidijo, socialni teoretiki, ki dajo kaj nase, še vedno ne morejo dobro sprejeti. Kljub temu pa njegovo teorijo potrjuje priznано klasično delo o nacističnem režimu, ki ga je napisal največji pravniški jastreb nemškega sindikalnega gibanja. Dandanes je ponovno aktualen in priznan kot velik mislec⁷. Veliki Ernst Fraenkel, za razliko od sanjavih teorij o totalitarizmu, povzame svoj natančen pregled nacistične zakonodaje in pravoznanstva ter pri tem zapiše:

[V] današnji Nemčiji [piše med letoma 1937–1939] se mnogim ljudem zdi arbitrarna vlada tretjega rajha nevzdržna. A vendar ti isti ljudje priznavajo, da je zamisel o »skupnosti«, kakor se tu pojavlja, resnično čudovita. Osebe, ki imajo takšen ambivalenten pogled na nacionalsocializem, zmotno gledajo na dve stvari:

1. Sedanja nemška ideologija okoli *Gemeinschaft* (skupnosti) ni nič drugega kot maska, ki skriva še vedno obstoječo kapitalistično družbeno strukturo.
2. Ideološka maska (skupnost) skriva tudi »državo privilegijev« [Prerogative State, *op. prev.*] [Fraenkel jo je razlikoval od »normalne«, tako imenovane normativne države, ki je poglavitno usmerjena k civilnopravni in psevdototalitarni državi, podvrženi pojmu *Führerprinzip*], ki uporablja arbitrarne ukrepe.

Zamenjava legalne države (*Rechtsstaat*) z dvojno državo je samo simptom. Vir vsega zla se nahaja točno na točki, kjer nekritični nasprotniki nacionalsocializma odkrijejo razloge za občudovanje sistema, predvsem zaradi ideologije skupnosti in militantnega kapitalizma, ki ga naj bi skrivala že sama ideja tako imenovane *Gemeinschaft*. Avtoritarna dvojna država je v Nemčiji nujna ravno zaradi vzdrževanja kapitalizma. (Fraenkel, 1941: 153)

V nacistični Nemčiji so avtonomijo normativne države (»homogena družba«) vzdrževali na omejenem območju, predvsem ko je šlo za zaščito osebne lastnine (lastnine tako imenovanih Arijev, seveda); »država privilegijev« je bila pomembna v ožjih političnih zadevah, pri strankarskih privilegijih, vojski in paravojaških enotah, pri kulturi, ideologiji in propagandi. »Dvojna država« je bila posledica odločitve novega oblastnika, ki je temeljila na Schmittovi filozofiji o tem, kaj je in kaj ni zakon. Kljub temu pa vladanje z dekreti ni bilo značilno za sfero, ki je lastna samo kapitalizmu, tj. gospodarstvu. Tako ne drži, da je bil *celoten* sistem nacističnega oziroma fašističnega vladanja v *celoti* arbitraren. Temačno združitev normativnega in privilegiranega vidimo v dejstvu, da so Nemške cesarske železnice SS-u za grozljive prevoze v Auschwitz zaračunavale počitniško tarifo s popustom, ki je bila ponavadi namenjena za počitniške aranžmaje. Račun pa so jim kljub vsemu izstavili!

Ljudje, ki so bili pod sodno oblastjo normativne države (Batailleve homogene družbe), so uživali vsakdanjo zakonsko zaščito, pa naj je bila še tako ostra. Tisti, ki so spadali pod »državo privilegijev« (heterogena družba), pa so imeli posebna pravila – tako voditelji nacistične stran-

⁸ Za nevarne alternative sedanjí politiki glej Jacques Rancière, *La Mésentente*, Galilée, Pariz, 1995, str. 95–131.

ke, uradniki in militantni aktivisti, ki so bili nad zakonom, kot preganjane manjšine pod zakonom in zunaj njega. Pred fašizmom so bili pojmi prijatelj in državlján ter sovražnik in tujec naključni; nobena vlada ni sistematično želela napovedati vojno prebivalcem ozemlja, ki so bili pripadniki naroda (pa čeprav neenakopravni). Državljànsko vojno so enačili z odsotnostjo zakonito sestavljene in učinkovite vlade. Državljànska vojna, ki se začne od zgoraj in v času miru oziroma vsaj v nerevolucionarnem okviru, oblast obrne v škodo vladarja. Glavno orožje takšne metodološke državljànske vojne, kjer je država kot taka ena od bojevitih strani, je nepretrgana redefinicija državljànstva s strani »države privilegijev«.

S tem ko so ti odvzeli državljànstvo, si bil dobesečno izključen iz človeštva. Razsvetljenstvo je namreč sintetično združilo državljànstvo (članstvo v politični skupnosti), nacionalno pripadnost in človeštvo. Državljànski smrti je tako nezadržno sledila naravna smrt, tj. nasilna oziroma nenadna smrt. Fašistični ali nacistični genocid se ni zgodil na podlagi kakšne prejšnje obsodbe (niti ne v okviru omejenih in lažnih tako imenovanih administrativnih obsodb, ki so jih izrekla čekina »sodišča«). »Naturalizacija« moralne sodbe je nekatere vrste ljudi označila za manjvredne. Ker zaštita brez državljànstva ni več obstajala, je odsotnost državljànstva postal razlog za ustavitev nujnega predpogoja človeškega stanja, tj. življenja.

Fašizem je delitev državne in človeške skupnosti na dva dela.

Ravno zato moramo ponovno obuditi ta begajoč izraz. Temeljna konceptualna tehnika državnega in posledično človeškega razdora je ponovno aktualna, a tokrat je ni obudilo namerno protirevolucionarno gibanje, temveč določeni dogodki, ki jih verjetno ni nihče usmerjal in ki potrebujejo skupno ime. To je postfašizem.

Pojav je nastal pri sotočju različnih političnih procesov. Naj jih naštejemo.

Upad kritične kulture

Po propadu sovjetskega bloka leta 1989 se je sodobna družba temeljno spremenila. Meščanska družba, liberalna demokracija, demokratični kapitalizem – imenujte, kakor koli želite – so bili vedno sporni. Za razliko od prejšnjih sistemov je razvila nasprotno kulturo. Vedno je tudi imela močne tekmece na desnici (zavezništvo med prestolom in oltarjem) in na levici (revolucionarni socializem). Oba sta zastarela, kar je ustvarilo resno krizo znotraj kulture pozne moderne (Tamás, 2000: 103–110)⁸. Že sama ideja o radikalnih spremembah (utopija in kritika) je izpadla iz besedišča in politično obzorje je sedaj napolnjeno s tistim, kar je prisotno in dano, tj. kapitalizmom. Po prevladujoči družbeni domišljiji je ves človeški kozmos »homogena družba«. To je družba posameznikov, ki so koristni, ustvarjajo bogastvo, se razmnožujejo, so stabilni, neverni, a hkrati *jouissant* [ki uživajo, prev. op.] in svobodni. Državljànstvo je vse pogostejše opredeljeno apolitično in glede na interese, ki niso v nasprotju s skupnim dobrim, temveč so združeni znotraj tega dobrega na podlagi razumevanja, interpretacije, komunikacije in prostovoljnega dogovora, ki temelji na skupnih domnevah.

Pri vsem tem sta dolžnost in prisila – *differentia specifica* politike (ki neprestano potrebujeta moralno opravičevanje) – opazno odsotni. »Civilna družba« – skupek prostovoljnih skupin, kjer nadvlada in prisila že sama po sebi ne igrata pomembne vloge – naj bi kanibalizirala politiko in državo. Nevarna posledica takšne zasnove bi lahko bila, da podpiranje zakona s prisilo in nadvlado, čeprav bi bilo kritizirano *in toto*, ne bi bilo dovolj nadzorovano. Če tega ne moremo

upravičiti, potem tudi ne potrebujemo moralnega nadzora. Mit, po katerem je »civilna družba« jedro poznega modernega kapitalizma, briše konceptualne meje državljanstva, za katerega se vedno bolj zdi, da je stvar usmeritev in ne politike.

Pred letom 1989 smo lahko politično kulturo liberalno-demokracijskega-ustavnega kapitalizma samoumevno imeli za kritično kulturo, ki je pogosto v konfliktu s sistemom. Ta jo je včasih nejevoljno in neolikano vzdrževal. Apologetična kultura je bila značilna za antične imperije in antiliberalne diktature. Intelektualen obup je sedaj vseprisoten. Vendar pa se zdi, da obup brez rekvizita, ki ga predstavlja včasih implicitna utopija, ne deluje. Kakšen je smisel teoretičnega antikapitalizma, če ne moremo resno jemati političnega antikapitalizma?

Poleg tega ima takšna odsotnost kritične kulture pri opozicijski politiki nepričakovano posledico. Seymour Martin Lipset, eden izmed največjih in najpreudarnejših strokovnjakov za politično sociologijo 20. stoletja, je zapisal, da je fašizem *ekstremizem [političnega] centra*. Fašizem ni imel veliko skupnega z mračnjaškimi fevdalnimi, plemiškimi in monarhičnimi idejami. V osnovi je bil protiklerikalen, nasprotoval je komunizmu in socialistični revoluciji, hkrati pa je sovražil velika podjetja, sindikate in socialno državo (podobno kot liberalci, od katerih je fašizem podedoval volilno telo). Lipset je klasično dokazoval, da se leva in desna skrajnost nikakor ne izključujeta. Nekatera trivialna malomeščanska stališča do velikih podjetij in obsežne vladne politike so se lahko (in so tudi se) spreobrnila v smrtonosen ekstremizem. Madžarski, avstrijski, hrvaški in slovaški parafašizem (izraz sem si sposodil od Rogerja Griffina) je združeval desničarske in centristične ekstremizme. Bil je psevdokrščanski, klerikalen in rojalističen, a kljub temu sredinski ekstremizem obstaja, kar je Lipset tudi dokazal s pomočjo stalnic v volilni geografiji.

Danes razen meščanske sredine na političnem obzorju ni nič novega, tako da bo ekstremizem najverjetneje prišel iz tega naslova. (Jörg Haider in njegova Svobodnjaška stranka sta najboljši primer. Njegov diskurz je deloma libertaren/neoliberalen, njegov ideal predstavlja povprečen človek z lastnino, močno je naklonjen malomeščanski »demokraciji« delničarjev in lastnikov nepremičnin, poleg tega pa za razliko od provincialne sebičnosti in razizma ne uporablja romantično-reakcionarnega nacionalizma.) »Desnico«, kot jo poznamo danes v Združenih državah, bi kateri koli tradicionalni desničarski režim dojemal kot uporniško in jo z oboroženo silo zatrl, ker bi jo videl kot individualistično in decentralizacijsko, nasprotovala pa naj bi monopolu vlade nad prisilno močjo (ta pa je temelj vsakega konservativnega prepričanja). Konservativci so *le parti de l'ordre* [stranka reda, prev. op.] in prezirajo milice ter plebejske kulte.

Propadajoče države

Konec kolonialnih imperijev v 60. letih 20. stoletja in stalinističnih (»državnosocialističnih«, »državnokapitalističnih«, »birokratsko-kolektivističnih«) sistemov v 90. letih je sprožil proces, ki mu nismo bili priče že vse od mongolskih vpadov v 13. stoletju. Prišlo je do obsežnega in na videz nepovratnega propada same državnosti. Medtem ko dobromisleče zahodnjaško časopisje vsak dan objokuje domnevne diktatorske grožnje v oddaljenih krajih, pogosto prezre realnost, ki tiči za neizprosno govoričenjem nemočnih voditeljev: nihče jih ne želi ubogati. Stara, betežna in nepriljubljena nacionalna država – edina dosedanja institucija, ki je omogočila državljanske pravice, minimalno socialno pomoč in nekaj zaščite pred gusarskimi tolpmi in grabežljivimi, neodgovornimi poslovnimi elitami – v večini najrevnejših predelov sveta ne

obstaja več ali pa se sploh nikoli ni razvila. Za večino predelov podsaharske Afrike in nekdanje Sovjetske zveze bi lahko rekli, da države nimajo ne le begunci, temveč celotno prebivalstvo. Če bi se po desetletjih blazne industrializacije (tu lahko na primer omenimo grozovite pripovedi o gradnjah hidroelektrarn v vseh državah v razvoju in po nekdanjem vzhodnem bloku) vrnili k naravnemu gospodarstvu in blagovni menjavi – in to sredi okoljskega uničenja, kjer se zdi, da je razbojništvo postalo edini učinkovit način družbene organizacije –, bi zašli v slepo ulico. Ljudje v Afriki in v nekdanji sovjetski Evraziji ne umirajo zaradi prevelike prisotnosti države, temveč zaradi njene odsotnosti.

Raznovrstni boji za neodvisnost so bili tradicionalno usmerjeni proti uveljavljenim privilegijem. Enakopravnost je pogosto prišla za ceno vladajočih skupin; sekularizem je zmanjšal moč cerkvenih princev, socialna zakonodaja je znižala dobičke »denarnih interesov«, univerzalna volilna pravica je odpravila tradicionalni politični razred, ki sta ga predstavljala aristokracija z zemljo in *noblesse de robe* [uradniško plemstvo, op. prev.], zmagoslavje komercialne pop kulture je uničilo ideološke pravice progresivnih izobražencev, horizontalna mobilnost in širjenje mestnih območij sta prekinila vladavino strankarske politike na lokalni ravni, kontracepcija in potrošniški hedonizem pa sta odpravila družinski patriarhat (nekaj pridobljeno, nekaj izgubljeno). Vsak korak k večji svobodi je nekomu zmanjšal privilegije (spremembe tokrat niso bile boleče). Ni si bilo težko predstavljati osvoboditve izobčenih in zatiranih nižjih slojev z gospodarskimi, političnimi in moralnimi križarskimi pohodi. Preprosto povedano: vedno je obstajal nekdo, ki si mu lahko vzel nepošteno pridobljeno premoženje. To premoženje se je nato lahko razdelilo med bolj zaslužne dele prebivalstva, v zameno pa smo dobili večjo družbeno slogo, politični mir, privilegirane in nepriljubljene elite so bile varnejše, s tem pa smo tudi zmanjšali razredno sovraštvo. Vendar ne smemo pozabiti, da je do socialdemokratskega dogovora prišlo zaradi več stoletij trajajočih konfliktov in bolečih odrekanj vladajočih slojev. Sodobni nesrečniki nimajo možnosti za takšne nasilne oziroma miroljubne boje za neodvisnost.

Nihče jih namreč ne izkorišča. Nimajo nobenih dodatnih dobičkov in dodane vrednosti, ki bi si jih lahko polastili. Ne morejo imeti monopola nad nobeno družbeno močjo. Ni nobene kulture, ki bi ji lahko vladali. Revni ljudje, ki živijo v brezdržavnih družbah, so iz »homogenega« vidika popolnoma odvečni. Niso izkoriščani, temveč zanemarjeni. Ne poznajo prekomernih davkov, ker nimajo dohodkov. Privilegijev ne moremo razdeliti, da bi dosegli večjo enakost, saj privilegijev ni – obstajajo samo začasni, ko ti nekdo grozi z orožjem.

Sestradena prebivalstva lahko svojemu tako rekoč nečloveškemu obstoju ubežijo samo z odhodom. Tako imenovana sredina še zdaleč ne izkorišča to obrobje obrobja, temveč poskuša preprečiti, da bi v državo prišli tuji in ponavadi temnopolti reveži (pojav evfemistično imenujemo tudi »demografski pritisk«). Na mejah premožnih držav postavljajo velikanske prepreke, medtem pa naša mednarodna finančna birokracija obubožanim državam svetuje nadaljnjo deregulacijo, liberalizacijo in zmanjšanje vpliva države in vlade. Bijejo se »humanitarne vojne«, s katerimi želimo preprečiti prihod množice beguncev in njihovo zamašitev zahodnjaških socialnih sistemov, ki že sami po sebi propadajo.

Državljanstvo je v okviru delujoče nacionalne države edini gotovi vir dohodka v sodobnem svetu. Vendar pa je takšno državljanstvo dandanes privilegij manjšine. Asimilacija državljanstva z obveznim in »naravnim« političnim stanjem vseh ljudi, do katere je prišlo med razsvetljenstvom, se je obrnila. Državljanstvo je bilo nekoč privilegij znotraj držav. Dandanes je privilegij večine ljudi v nekaterih državah. Danes je državljanstvo izjemni privilegij prebivalcev cvetočih kapitalističnih nacionalnih držav, medtem ko se večina svetovnega prebivalstva ne more niti

približati državljanskemu statusu; izgubila je celo relativno varnost, ki jo nudi preddržavna (plemenska, sorodstvena) zaščita.

Ločitev državljanstva od subpolitičnega človeštva je sedaj dokončna, dosežki razsvetljenstva so za vedno izgubljeni. Postfašizmu ni treba nedržavljanov nalagati na tovarne vlake, da bi jih poslal v smrt; zadostuje, da nedržavljanom prepreči vkrcanje na vlake, ki bi jih lahko pripeljali v svet prenapolnjenih smetnjakov, kjer bi lahko dobili hrano. Postfašistična gibanja povsod, še posebej pa v Evropi, so pravzaprav gibanja proti priseljencem, ki temeljijo na »homogenem« svetovnem nazoru o produktivni koristnosti. Ne ščitijo samo rasnih in razrednih privilegijev znotraj nacionalne države, hkrati varujejo univerzalno državljanstvo znotraj bogate nacionalne države pred navideznim univerzalnim državljanstvom vseh človeških bitij, ne glede na kraj izvora, jezik, raso, veroizpoved in navade. Trenutno razumevanje izraza »človekove pravice« morda res ščiti ljudi pred nezakonitimi dejanji diktatorjev, vendar pa ne zagotavlja nikakršne zaščite pred nezakonitostmi v brezvladju.

Vrste postfašizma

Pogosto pozabljamo, da je sodobni globalni kapitalizem že druga izdaja. Kapitalizem pred letom 1914 ni poznal tečajnega nadzora (zlati standard itn.) in proste trgovine; to je bil svet brez vizumov in dovoljenj za delo, podjetja so med vojnami zalagala sovražnikove vojske z vojaško opremo, ne da bi vlade oziroma mediji sploh kaj rekli, prosti pretok kapitala in delovne sile pa je bil bolj ali manj zagotovljen (svet je bil morda manj enakopraven, je bil pa svobodnejši). V primerjavi s tem je tako imenovana »globalizacija« skromnejši podvig. Gre za postopno in plašno uničevanje etastičnih ter intervencionističnih socialnih nacionalnih držav, ki temeljijo na egalitarni kupčiji s staromodno socialdemokracijo, njeno volilno telo (temelj sodobnih držav), *rust-belt* delavski razred – pa razpada. Globalizacija je osvobodila kapitalske tokove. Špekulativni kapital se pomika v smeri »racionalnih« investicij, te pa se ponavadi pojavijo tam, kjer so nizke plače in kjer ni militantnih sindikatov oziroma ekoloških gibanj. Za razliko od 19. stoletja pa delovna sila nima enakih svoboščin. *Spiritus flat ubi vult*, kapital prav tako leti, kamor želi, vendar pa prosti pretok delovne sile ustavljajo vse ostrejša državna regulacije. Tok je enosmeren. Kapital lahko izboljša svoj položaj, delovna sila – predvsem slabo kvalitetna in neintenzivna delovna sila – pa ne more. Kapital je dereguliran, delovna sila pa strogo regulirana.

Če je delovna sila omejena na obrobje, se bo morala sprijazniti s potilnicami (tako imenovanimi *sweatshops*). Delavci, ki poskušajo dobiti višje plače in boljše delovne pogoje, *niso* soočeni z nasiljem, stavkokazi ali vojaškimi udari, temveč s tihim begom kapitala in neodobravanjem mednarodnih finančnih institucij ter mednarodnih oziroma državnih birokracij, te pa lahko odločajo, kdo si zasluži pomoč ali odpis dolga. Če povzamem Alberta O. Hirschmana, je *glas* (tj. protestiranje) nemogoč, celo nesmiseln. Ostane samo še *izhod*, izgon, naloga postfašizma pa je, da to prepreči.

V takšnih pogojih je popolnoma smiselno, da je *nova nova* levica ponovno začela govoriti o človekovih pravicah, in ne o razrednem boju. Če berete članke v *Die Tageszeitung*, *Il Manifesto*, *Rouge* ali *Socialist Worker*, lahko opazite, da večinoma govorijo o prosilcih za azil, priseljencih (o zakonitih in nezakonitih, o tako imenovanih *sans-papiers*), skvoterjih, brezdomcih, Romih in podobnih temah. Takšen pristop so morali ubrati zaradi razkroja univerzalnega državljanstva, zaradi neoviranih globalnih kapitalskih tokov, zaradi vpliva novih tehnologij na delavce in potro-

šnike ter zaradi počasnega umiranja globalnega subproletariata. Hkrati se soočajo z obuditvijo razredne politike v novi preobleki, ki jo zagovarjajo privrženci »tretje smeri«, na primer Tony Blair. Neo-neoliberalna država je odstopila od svojih obveznosti do »heterogenih« in neproduktivnih prebivalcev ter skupin. Postfašistična strategija za ločitev državljske in človeške skupnosti poleg ponovnega podeljevanja oziroma odtegotovanja državljanstva na podlagi rase, družbenega razreda, veroizpovedi, kulture in etnične pripadnosti vključuje tudi: neoviktorske pedagoške predstave o »workfare« [sistemi denarnih nadomestil za brezposelnost v zameno za udeležbo v javnih delih ali izobraževanjih, *prev. op.*], po katerih je brezposelnost že sama po sebi grešna; enačenje upravičencev do socialne pomoči s »sovražniki ljudstva«; nadomestitev socialne podpore z olajšavami pri obdavčitvi plač (ljudje, ki niso davkoplačevalci, tako niso vredni pomoči); socialno pomoč, ki je odvisna od družinskih in bivalnih praks, kakor jih razumejo »pristojne oblasti«; vedno večjo raso, etnično in spolno razlikovanje najnižjih razredov; nadomestitev socialne solidarnosti z etnično oziroma rasno solidarnostjo; očitno priznavanje drugorazrednih državljanov; tiho priznavanje policije v vlogi zaščitne sile pred različnimi rasami; nadomestitev ideje o emancipaciji z idejo o privilegijih (na primer članstvo v Evropski uniji, OECD, Svetovni trgovski organizaciji), ki se svojevoljno podaja zaslužnemu revnemu prebivalstvu; preoblikovanje racionalnih argumentov proti razširitvi EU v rasistično/etnično demagogijo.

Podvojitvev podrazreda – globalnega podrazreda v tujini in divjih »heterogenih« barabinov doma, kjer so interesi ene vrste podrazreda (»domačega«) predstavljeni kot sovražni do druge vrste (»tujega«) – postfašizmu doda manjkajočo populistično dimenzijo. Priseljenec (oziroma »tuji delavec« ali prosilec za azil) nima večjega sovražnika od zastarelega *lumpenproletariata*, ki ga v javnosti predstavlja zapriseženi desničarski in ekstremistični nogometni huligan. Tako imenovani »lager louts« [pijani razgrajči, *prev. op.*] morda ne vedo, da beseda »lager« ne označuje le vrste cenene evropskega piva, temveč tudi koncentracijsko taborišče. Nezavedna besedna igra je vsaj metaforična, če ne že simbolična.

Posledično smo soočeni z novo vrsto sredinskega ekstremizma. Nova oblika ekstremizma, ki jo imenujem postfašizem, za razliko od svojega predhodnika ne ogroža liberalne in demokratične vladavine glavnih predstavnikov »homogene družbe«. Skupnost je razdeljena na dva dela. Znotraj skupnosti so svoboda, varnost in blagostanje večinoma nedotaknjeni, vsaj v okviru produktivne in ustvarjalne večine, ki v nekaterih bogatih državah obsega skoraj vse belopolte državljsane. »Heterogene« in ponavadi rasno tuje manjšine niso preganjane, temveč samo zane-marjene in marginalizirane, tako da so prisiljene živeti življenje, ki je popolnoma drugačno od življenjskega sloga večine (seveda je takšno življenje včasih lahko kvalitetnejše od deloholičnega, potrošniškega in z zdravjem obsedenega življenja večine). Droge, ki so nekoč domnevno razširjale in dvigale zavest, danes nelagodno pomirjajo vsiljeno brezdelje tistih, ki jim družba ne želi pomagati in jih ne želi priznati za soljudi. »Dionizična« subkultura subproletariata še pogloblja družbeno razklanost. Politična participacija revnih nikakor ni mogoča, pri tem pa niti ni treba omejevat volilne pravice. Nihče jih namreč ne želi zastopati, z izjemo slabotnega zametka (»novega novega«) levičarskega radikalizma, ki je tako izoliran kot anarhosindikalizem v drugi polovici 19. stoletja. Nikjer ni konceptualnih orodij, ki sta jih nekoč ponujala demokratični in libertarni socializem. Libertarci so poleg tega danes militantni meščanski ekstremisti iz sredine, so ultrakapitalistični privrženci »kiberpunka« [postmodernističen in znanstvenofantastičen literarni žanr, *prev. op.*], ki nasprotujejo vsakršni solidarnosti, večji od toka globalnega trga.

Postfašizem ne potrebuje vojakov in diktatorjev. Popolnoma je združljiv s protirazsvetljsko liberalno demokracijo, ki državljanstvo ponovno naredi za dar vladarja in ne za občo človekovo

pravico. Priznam, da sem takšno sporno ime izbral zato, ker bi rad opozoril na njegovo izrazito nepravilnost. Postfašizem je le delno zgodovinsko nadaljevanje njegovega grozovitega prednika. Seveda se srednjeevropski in vzhodnoevropski antisemitizem ni veliko spremenil, a kljub temu še zdaleč nima osrednje vloge. Postfašizem se samo redko pojavlja kot gibanje, pogostejše je stanje v državi, ki ga najpogostejše urejajo tako imenovane sredinsko-leve vlade. Zaradi tega ga tudi težko intuitivno prepoznamo. Postfašisti ponavadi niti ne govorijo o popolni ubogljivosti in rasni čistosti, temveč o informacijski avtocesti.

Vsi poznamo nagonsko jezo, ki jo doživijo ljudje, ko so soočeni z zaprtimi vrati. Danes na desetine milijonov lačnih ljudi pritiska na kljuko na vratih. Bogate države odkrivajo vse zapletenejše ključavnice, njihova jeza do zunanjih napadalcev pa tudi narašča. Nekaj te jeze pelje do obuditve nacističnega in fašističnega *Gedankenguta* (»zakladnica idej«), to pa bo sprožilo pravičen odpor. Postfašizem pa kljub temu ni omejen na nekdanje sile osi in na njihove voljne nekdanje stranke, pa naj bo ta podrazličica še tako gnusna in grozovita. Vzhodnoevropske Cigane (Rome in Sinte, če navedemo njihova politično korektna imena) preganjata tako policija kot prebivalstvo, zato želijo pobegniti na »svobodni Zahod«. Zahod se odzove tako, da uvede vizumske omejitve za te države, da bi preprečil velikanski priseljenjski val, in svečano pozove vzhodnoevropske države k spoštovanju človekovih pravic. Globalni liberalizem je sedaj nadomestil domači rasizem, oba pa temeljita na politični oblasti, ki je vedno bolj vezana na raso.

Multikulturalistični odzivi samo obupano priznavajo svojo nemoč; to je sprejemanje etnizacije državne sfere, a s humanističnim in dobronamernim prizvokom. Priznanja hkrati priznavajo poraz, so poskus, da bi počlovečili nečloveško. Območje boja je izbral postfašizem in liberalci se poskušajo boriti z njim na njegovem priljubljenem področju, etničnosti. To je zelo neugoden položaj. Brez novih načinov spopadanja z globalnim kapitalizmom bo bitka gotovo izgubljena.

Kljub temu pa je nova dvojna država živa in zdrava. Normativna država je namenjena jedrnemu prebivalstvu kapitalistične sredine, država privilegijev, polna arbitrarnih odredb za nedržavljanke, pa preostalin. Za razliko od klasičnega, totalitarnega fašizma lahko podložniki normativne države samo deloma vidijo državo privilegijev. Osnovna človeška in državljanska skupnost, ki vsebuje izključene in zatirane, je moralno nevidna. Radikalna kritika, ki trdi, da je svoboda znotraj normativne države iluzija, je razumljiva, a se moti. Nepriznavanje državljanstva, ki ne temelji na izkoriščanju, zatiranju in neposredni diskriminaciji med prebivalci »homogene družbe«, temveč samo na izključevanju in razdalji, je težko razumljivo, ker miselne navade, značilne za bolj pravično porazdelitev blaga in vpliva, ne veljajo. Težava ne tiči v dejstvu, da postaja normativna država vse bolj avtoritarna. Težava je v tem, da pripada samo peščici.

Prevedel Jernej Pribošič

Literatura

BALIBAR, E. (1998): *Spinoza and Politics*. London: Verso.

BATAILLE, G. (1970): *Oeuvres complètes*. vol. 2, Pariz: Gallimard.

BATAILLE, G. (1993): »The Psychological Structure of Fascism«, v: A. STOEKL (ur.), *Visions of Excess*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

BATAILLE, G. (1993): »Sovereignty«, *The Accursed Share*, vol. 2 in 3, New York: Zone Books.

BAUBÖCK, R. (2000): »Austria: Jörg Haider's Grasp for Power«, *Dissent*, (pomlad 2000), The University of Pennsylvania Press.

- DELEUZE, G. (1988): *Spinoza: Practical Philosophy*. San Francisco: City Lights
- FRAENKEL, E. (1969): *The Dual State* [1941]. New York: Octagon.
- GALLETTI, M. (ur.) (1999): *Georges Bataille, L'Apprenti sorcier*. Pariz: Editions de la Différence.
- HEILBRUNN, J. (2000): »A Disdain for the Past: Jörg Haider's Austria«, *World Policy Journal*, letn. 17, št. 1.
- JAY, M. (1993): »The Reassertion of Sovereignty in a Time of Crisis: Carl Schmitt and Georges Bataille«, *Force Fields*, New York, Routledge.
- MANN, M. (1999): »The Dark Side of Democracy: The Modern Tradition of Ethnic and Political Cleansing«, *New Left Review*, št. 235 (maj/junij).
- MINKENBERG, M. (2000): »The Renewal of the Radical Right«, *Government and Opposition*, vol. 35, št. 2 (pomlad 2000).
- MÜLLER, J. (1999): »From National Identity to National Interest: The Rise and Fall of Germany's New Right«, *German Politics*, letn. 8, št. 3 (december 1999).
- NEGRI, A. (1999): *Insurgencies*. Minneapolis: Minnesota University Press.
- NEOCLEOUS, M. (1997): *Fascism*. Buckingham: Open University Press.
- NEOCLEOUS, M. (2000): »Against Security«, *Radical Philosophy*, št. 100 (marec/april 2000).
- PIEL, J. (1995): »Bataille and the World«, v: L. A. BOLDT-IRONS (ur.), *On Bataille: Critical Essays*, Albany: SUNY Press.
- POLÁNYI, K. (1935): »The Essence of Fascism«, v: J. LEWIS, K. POLÁNYI in D. K. KITCHIN (ur.), *Christianity and Social Revolution*, London: Gollancz.
- RANCIÉRE, J. (1995): *La Mésestente*. Pariz: Galilée.
- RITTER, H. (1999): »From Habsburg to Hitler to Haider«, *German Studies Review*, letn. 22, št. 2, German Studies Association.
- ROCHE, A. IN J. PEIGNOT (1999): *Laure: Une rupture (1934)*. Pariz: Editions des Cendres.
- SCHOENBAUM, D. (1976): *Hitler's Social Revolution*. Garden City: Anchor Doubleday.
- SULEIMAN, S. R. (1995): »Bataille on the Street«, v: C. BAILEY GILL (ur.), *Bataille: Writing the Sacred*, London: Routledge, 1995.
- TAMÁS, G. M. (1996): »Ethnarchy and Ethno-Anarchism«, *Social Research*, letn. 63, št. 1.
- TAMÁS, G. M. (1999): »The Two-Hundred Years War«, *Boston Review*, letn. 24 (poletje 1999).
- TAMÁS, G. M. (2000): »Democracy's Triumph, Philosophy's Peril«, *Journal of Democracy*, letn. 11, št. 11, str. 103–110.
- WALLERSTEIN, I. (2000): »Albatros of Racism«, *London Review of Books*, XXII, 10, maj 18.

Razmislek o različnih izkušnjah iz socialno-kulturnega dela z drugimi etničnimi manjšinskimi skupnostmi in priseljenci

V članku pokažemo, da Romi nimajo enakovredno uveljavljenih pravic v različnih državah. Izpostavimo metode dela in akterje, ki so pomembni v procesu polnomočenja romske skupnosti. Proces polnomočenja razumemo kot uresničitev interesov romske skupnosti in ne kot prenos moči »od nas k njim«. Avtorica črpa iz dolgoletnih izkušenj dela z Romi in skozi različne primere praks podaja prednosti in slabosti nekaterih realiziranih projektov v slovenskem prostoru, inovativnost in iznajdljivost pri delu v skupnosti, izpostavi pomembnost medkulturnih kompetenc pri delu ter zaželeno kontinuiteto sodelovanja med Romi in Neromi. Besedilo nazadnje premisli možnosti razvoja dosedanjih parcialnih projektov v okviru projekta Etnomobil, ki v svoji osnovi omogoča nadgradnjo obstoječih projektov v Mariboru ter uresničitve dolgoročnih ciljev posameznikov romske skupnosti in drugih etničnih skupnosti ter priseljencev.

Ključne besede: antirasistično socialno delo, delo v skupnosti, polnomočenje, Romi, etnične skupnosti, priseljenci, Etnomobil.

Hazemina Minka Đonlić je diplomirana socialna delavka, multiinstrumentalistka, pevka, terapevtka, fotografinja in pisateljica. Na različnih socialnih in kulturnih področjih deluje kot aktivistka, mentorica glasbenih delavnic in vodja različnih kulturnih projektov. V zadnjih letih dela predvsem s pripadniki romskih skupnosti in drugimi etničnimi manjšinskimi skupnostmi v Grosuplju, Ljubljani, Mariboru.

149–166 Olivier Legros

»Integracijske vasi«: preobrat v politiki do romskih priseljencev v pariški regiji?

Članek analizira gradnjo »romskih integracijskih vasi«, ki so jih država in lokalne oblasti z letom 2007 začele postavljati blizu primestnih predelov. S temi ukrepi

želijo odpraviti barakarska naselja, ki so jih po letu 2000 začeli postavljati bolgarski in romunski Romi, najpogosteje kar brez finančnih virov in redne zaposlitve. »Integracijske vasi« nekaj izbranim družinam ponujajo bivanje na zaprtih in nadzorovanih območjih skupaj s triletno oziroma petletno socialno podporo. Je to preobrat v politiki do romskih priseljencev? Ali pa je to javnomnenjska predstava, ki bi lokalnim oblastem še naprej nudila dobro humanitarno podobo, medtem ko bi lahko nadaljevali politiko preseljevanja in izganjanja posameznikov? Odgovor ni enoznačen. »Vas« hkrati predstavlja uvedbo varnostne paradigme, javno gostoljubje, ki so ga *in situ* organizirale lokalne oblasti, in območje, kjer lahko preučujemo nove načine spopadanja z revščino, s katero so soočeni tuji priseljenci v mestih.

Ključne besede: predmestja, barakarsko naselje, izključevanje, gostoljubje, bivališče, priseljevanje, socialna ogroženost, Romi, sociologija, politika, izbor.

Oliver Legros je docent geografije na Univerzi v Toursu, član raziskovalne skupine o odnosih med družbo in prostorom (UMR CITERES 6173) ter internetnega omrežja Urba-Rom, ki združuje raziskovalce, strokovnjake in vse, ki se zanimajo za politike do Romov/Čiganov v evropskih mestih.

168–180 Gáspár Miklós Tamás

Postfašizem: Kako državljanstvo postaja ekskluzivni privilegij

Postfašizem je nova oblika sredinskega političnega ekstremizma in predstavlja skupek politik, praks, običajev in ideologij, ki v sodobnem kapitalizmu cvetijo povsod. Z izjemo Srednje Evrope nima nič skupnega z nacistično dediščino, ni ne totalitaren ne vedno revolucionaren, ne temelji niti na nasilnih množičnih gibanjih niti na iracionalnih voluntarističnih filozofijah. Njegova temeljna značilnost je sovražstvo do univerzalnega državljanstva. Priseljenci in celo avtohtone manjšine so povsod postali sovražnik. Na vznik postfašizma so vplivali procesi upadanja kritične kulture pri opozicijski politiki, depolitizacije pojma državljanstva in

uničevanja socialnih nacionalnih držav. Postfašizem je tako popolnoma združljiv s protirazsvetljensko liberalno demokracijo, ki državljanstvo ponovno naredi za dar vladarja in ne za občo človekovo pravico. Država je namreč postala dvojna: jedrni prebivalci kapitalistične sredine imajo opraviti z normativno državo, medtem ko je država privilegijev, ki je polna arbitrarnih odredb za nedržavljanke, namenjena preostalim. Multikulturalistični odzivi s humanističnim in dobrotmernim prizvokom dejansko sprejemajo to etnizacijo državne sfere. Globalni liberalizem je tako nadomestil bivši domači rasizem, oba pa temeljita na politični oblasti, ki je vedno bolj vezana na raso.

Ključne besede: postfašizem, fašizem, državljanstvo, država, priseljenci.

Gáspár Miklós Tamás je eden vplivnejših madžarskih intelektualcev in pomemben glas madžarske demokratske opozicije. Trenutno predava na Inštitutu za filozofijo na Madžarski akademiji znanosti in redno predava politično filozofijo in družbeno teorijo na številnih univerzah po vsem svetu.

SUMMARIES

ROMA

13–26 Patrick Williams

Paris-New-York. The Social Organisation of Two Gypsies Communities

Gypsy social organisation can be understood only with reference to their numerous communities scattered throughout the world. In each of these groups, a particular version of an overall organisational pattern is determined by their relationship with surrounding non-Gypsy society. Thus, although the Rom presently living on the outskirts of Paris and those settled in the City of New York remained together until the beginning of the 20th century, they presently show marked difference in organisation. Through an analysis of economic activities, political relations and matrimonial exchanges, the author reveals the process that led to these differences.

Keywords: Roma Kalderash, social organisation, economic activity, ethnology, Paris, New-York.

Patrick Williams is one of the most influential current French social anthropologists regarding studies of Gypsy communities. he has studied different aspects of life and language of the French Roma Kalderash and Gadjkene Manouch. As a member of the research institute in Paris, Laboratory of Urban Anthropology, he is currently interested in jazz Manouch.

27–39 Henriette Asséo

Gypsy Studies and European Minority Law

The arrival of the Roma into politics and into the academic sphere took place at a special period in European history. Cultural sociology thus came into

»Integration Villages«: A Turning Point in the Policy towards Roma Immigrants in the Paris Region?

The article analyses the construction of »Roma integration Villages«, which local authorities started to set up near the suburbs of Paris in 2007. The measures are aimed at eliminating shantytowns, erected by Bulgarian and Romanian Roma after the year 2000, often without any financial resources and regular employment. »Integration Villages« offer living space in enclosed and monitored areas to a select number of families. This is accompanied by three to five years of financial aid. The article asks whether this marks a turning point in the policy towards Roma immigrants, or it is simply a public display aimed at providing local authorities with a mask of humanitarianism, while they go about with their policy of displacing and expelling individuals? The answer is not one-sided. The concept of the »Village« represents the introduction of a security paradigm, of public hospitality – *in situ* organised by the local authorities – and of an area, where it is possible to study new ways of tackling poverty that plagues immigrants in cities.

Keywords: suburbs, shantytown, exclusion, hospitality, residence, immigration, precarity, Roma, sociology, policy, selection.

Oliver Legros is senior lecturer at the University of Tours and a member of a research group on the changing relationship between society and space (UMR CITERES 6173) as well as of the Urba-Rom network which assembles researches, professionals and associative actors interested in the politics concerning the Roma/Gypsies in the European cities.

On Post-Fascism: How Citizenship is becoming an Exclusive Privilege

Post-fascism is a new form of political extremism of the center. It represents a cluster of policies, practices, routines, and ideologies that can be observed everywhere in the contemporary world; that have little or nothing to do, except in Central Europe. Post-fascism has little to do with the legacy of nazism, totalitarianism or revolution and it is not based on violent mass movements and irrationalist, voluntaristic philosophies. Its main characteristic is the hostility to universal citizenship. Everywhere, then, from Lithuania to California, immigrants and even autochthonous minorities have become the enemy. Post-fascism itself came into being at a confluence of various political processes, like the absence of a critical culture tied to an oppositional politics, the depolitization of the concept of a nation and the destruction of the welfare state. Thus it is perfectly compatible with an anti-Enlightenment liberal democracy that rehabilitates citizenship as a grant from the sovereign instead of a universal human right. The state has become dual: a Normative State for the core populations of the capitalist centre, and a Prerogative State of arbitrary decrees concerning non-citizens for the rest. Multiculturalist responses are only desperate avowals of impotence: an acceptance of the ethnicization of the civic sphere, but with a humanistic and benevolent twist. Domestic racism is supplanted by global liberalism, both grounded on a political power that is rapidly becoming racialized.

Keywords: post-fascism, fascism, citizenship, state, immigrants.

Gáspár Miklós Tamás is one of Hungary's preeminent public intellectuals and a significant voice of the Hungarian democratic opposition. He is currently Research Professor at the Institute of Philosophy of the Hungarian Academy of Science and lectures regularly in political philosophy and social theory in universities around the world.